

GLAVA TURČINA i DVA BORCA

Spomenik palim Nišljamama, Niš, 1937.

Idea o podizanju spomenika posvećenog osloboditeljima Niša od Turaka javila se u Nišu još prije Prvog svjetskog rata, no zbog izbijanja balkanskih ratova kamen temeljac položen je tek 1924. godine. Realizacija je započela 1932. raspisivanjem jugoslavenskog natječaja kojime su tip i tema spomenika bili točno određeni. Žiri je 1934. dodijelio tri nagrade: prvu nagradu Antunu Augustinčiću, drugu Risti Stijoviću, a treću Sretenu Stojanoviću. Zbog otežane nabave bronce izvedba se neplanirano otegnula, pa je spomenik svečano otkriven 28. lipnja 1937. godine, povodom šezdesete obljetnice oslobođenja Niša, na Trgu oslobođenja, gdje se i danas nalazi (slika 1.). U vrijeme nastanka slovio je za najveći i najljepši spomenik u Jugoslaviji i prvi realistični spomenik na Balkanu.

Spomenik, ukupne visine 11 metara, sastoji se od postamenta s reljefima i konjaničkom figurom na vrhu, gdje je Stevan Sindelić simbolično prikazan kao *Glasnik pobjede*; usmjeren je prema jugu, odnosno u grad dolazi sa sjevera, iz slobodnog dijela Srbije (slike 2. i 3.). Postament od jablaničkog granita izведен je iz dva dijela: donji dio je polegnuti kubus s po jednim plitkim brončanim reljefom na svakoj od četiri stranice, a gornji dio je uspravljeni kubus na kojemu brončane figure u scenama borbi tvore friz

Slika 1. Pogled na Trg oslobođenja u Nišu

Slike 2. i 3. Spomenik palim Nišljamama

Slika 4. 1874. godina, donji reljef: *Zakletva ustanika pod vodstvom Kole Rašića protiv Turaka*; gornji reljef: *Kole Rašić poziva na ustank*

Slika 5. 1877. godina, donji reljef, *Ulazak kralja Milana Obrenovića s oslobođilačkom vojskom u Niš*; gornji reljef: *Borba protiv Turaka na Čegru 1809. godine*

Slika 6. 1915. godina, donji reljef: *Zavjet kralja Aleksandra I Karadorđevića kao regenta*; gornji reljef: *Stevan Sindelić*

Slika 7. 1918. godina, donji reljef: *Ulazak kralja Petra i kralja Aleksandra u Niš*; gornji reljef: *Borba srpsko-francuske vojske protiv Austro-Ugarske Monarhije*.

Slika 8. *Borba Srba i Turaka na Čegru (Glava Turčina)*

Slika 9. *Borba srpsko-francuske vojske protiv Austro-Ugarske Monarhije, 1918. (Dva borca)*

koji u neprekidnom nizu teče uokolo postamenta.

I donji i gornji reljefi ilustriraju ključne događaje u povijesti Niša: Prvi srpski ustank 1874. godine (slika 4.), Drugi srpski ustank i oslobođenje Niša od Turaka 1877. godine (slika 5.), previranja na prestolju 1915. godine (slika 6.) te okončanje I. svjetskog rata i oslobođenje Niša 1918. godine (slika 7.).

Ovdje izloženi gipsani modeli *Glava Turčina* i *Dva borca*, fragmenti su gornjeg reljefnog friza: borbe protiv Turaka na Čegru 1809. godine (slika 8.), i pobjede srpsko-francuske vojske protiv Austro-Ugarske Monarhije (slika 9.).

Fotografije 1–9: Nenad Mladenović, Fototeka GAA

PIETÀ / ŠLESKA MATI

Spomenik šleskom ustanku i maršalu Jozefu Piłsudskom, Katowice, 1936.–1939.

Poljska je 1936. godine raspisala međunarodni natječaj za *Spomenik šleskom ustanku i maršalu Jozefu Piłsudskom*, na kojemu je Antun Augustinčić, u suradnji s arhitektom Dragom Galićem, osvojio 1. nagradu u vrlo jakoj konkurenciji. Bilo je to prvi put da je hrvatski kipar pobijedio na nekom međunarodnom natječaju. Augustinčić je spomenički kompleks zamislio na kvadratičnom platou s pri-laznim stepenicama, gdje četiri figuralne grupe okružuju visoki postament s konjaničkom figurom na vrhu (slike 1. i 2.). S prednje strane postamenta tri figuralne grupe prikazuju ustanike, a sa stražnje je strane Augustinčić zamislio Pietà, scenu u kojoj šleska mati oplakuje mrtvog sina (slika 3.). Cijeli spomenik s postoljem od crvenog granita te konjaničkom figurom dosezao bi visinu od 17 metara. Do 1939. godine Augustinčić je sve figure u pravoj veličini dovršio u gipsu, pri čemu su mu pomagali kipari Grga Antunac i Dragutin Filipović. U broncu je bila izlivena samo konjanička figura poljskog maršala Jozefa Piłsudskog (slika 4.). Po izbijanju Drugog svjetskog rata rad na spomeniku je stao, pa ni Piłsudski nije isporučen Poljacima. Jedan od najboljih konjaničkih kipova na ovim prostorima godinama je bio smješten u Augustinčićevu zagrebačkom ateljeu, a otvaranjem Galerije u Klanjcu 1976. godine našao je mje-

Slika 1. i 2. Maketa spomenika šleskom ustanku i maršalu Jozefu Piłsudskom (Muzeum Zabrze, Ljubaznošću Łukasza Wyrzykowskoga, Katowice, Fototeka GAA)

Slika 4. Lijevanje konjaničke figure maršala Piłsudskog, Zagreb, 1939. (Fototeka GAA)

Slika 5. Konjanička figura maršala Piłsudskog u paciju Galerije u Klanjcu (Fototeka GAA)

Slika 3. Pietà na maketi spomenika (Muzeum Zabrze, Ljubaznošću Łukasza Wyrzykowskoga, Katowice, Fototeka GAA)

Slika 6. Rastavljanje konjaničke figure maršala Piłsudskog, 1990. (Fototeka GAA)

Slika 7. Konjanička figura maršala Piłsudskog u Katowicama (Foto: Mariusz Paździora, 2008.)

Slika 8. Figura *Ustanika*, fragment spomenika, gipsani model (Muzeum Zabrze, Ljubaznošću Łukasza Wyrzykowskoga, Katowice, Fototeka GAA)

Slika 9. *Pietà*, fragment spomenika, gipsani model (Muzeum Zabrze, Ljubaznošću Łukasza Wyrzykowskoga, Katowice, Fototeka GAA)

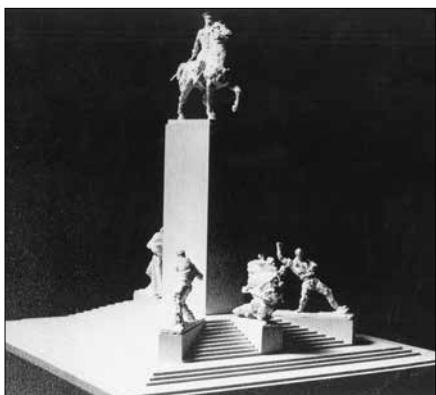
sto u paciju Galerije (slika 5.). Potkraj 1980-ih godina Poljska je obnovila zahtjev za isporukom, a 1990. godine Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu izdao je rješenje za izvoz konjaničke figure u Poljsku. U siječnju 1990. službeni predstavnici NR Poljske doveli su ekipu ljevača koji su za tri dana rasklopili konjaničku figuru maršala Piłsudskog (slika 6.) i odvezli je u Katowice, gdje je postavljena 1993. godine ispred sjedišta Šleskog vojvodstva na Trgu Chrobrego (slika 7.).

Ostale figuralne grupe sa Spomenika šleskom ustanku i maršalu Jozefu Piłsudskom živjeli su svoj život: gipsani modeli *Ustanika* su s vremenom uništeni, no poslužili su kao inspiracija i predložak za neke druge Augustinčićeve spomenike. Primjerice, figuru ustanika s lijeve strane (slika 8.), Augustinčić je razradio u *Rudara*, koji je kao samostalna figura odliven u broncu i postavljen ispred Međunarodne organizacije rada u Ženevi. *Pietà* (slika 9.) – čiji je donji dio stradao od vlage – ovdje u Galeriji podignuta je na svoju pravu visinu, da posvjedoči stvarne dimenzije i monumentalnost ansambla te je dopunjena skicom, da dočara cjelinu Augustinčićeve zamisli.

RUDAR

Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 1939.

Figura rudara koji oslonjen nogom na uzvišenje snažno zamaahuje pijukom modificirana je figura ustanika kojega je Augustinčić radio kao dio kiparskog ansambla *Spomenika šleskom ustanku* za Katowice od 1936. do 1939. godine. Na maketi tog spomenika (slika 1.) u podnožju postamenta vidljive su tri figuralne grupe ustanika; lijeva figura koja zamahuje puškom (slika 2.) predložak je za kasnije izvedenu figuru *Rudara*. S obzirom na to da *Spomenik šleskom*

Slike 1. Maketa Spomenika šleskom ustanku i maršalu Jozefu Piłsudskiemu (Muzeum Zabrze, Ljubaznošću Łukasza Wyrzykowskoga, Katowice, Fototeka GAA)

Slika 2. (gore desno) Figura *Ustanika*, fragment spomenika, gipsani model (Muzeum Zabrze, Ljubaznošću Łukasza Wyrzykowskoga, Katowice, Fototeka GAA)

Slika 3 (dolje). *Rudar* ispred sjedišta Međunarodne organizacije rada u Ženevi. (Foto: J. Maillard, © International Labour Organization)

ustanku nikad nije realiziran u cijelosti, nego je u Katowicama postavljena samo konjanička figura Jozefa Piłsudskog, Augustinčić je figuru ustanika s puškom razradio i dovršio kao posvetu zagorskom rudaru (slika 4a i 4b.). *Rudar* je izvanredno uvjerljivo modeliran i pravi je primjer Augustinčićevog ekspresivnog realizma iz druge polovine 1930-ih godina. Na inicijativu tadašnjeg jugoslavenskog ministra socijalne politike Dragiša Cvetkovića Međunarodna organizacija rada naručila je ovu skulpturu od Augustinčića te je *Rudar* postavljen 1939. godine u park koji okružuje zgradu sjedišta u Ženevi (slika 3.).

Slika 4a i b. Figura *Rudara* izlivena u bronci, 1939.
(Fototeka GAA)

BITKA

Spomenik kralju Aleksandru, Sombor, 1940.

Originalni reljef *Bitka* bio je ugrađen u bočnu stranicu postolja konjaničkog Spomenika kralju Aleksandru, postavljenog 1940. godine u Somboru, u čast kralja Aleksandra I. Karađorđevića (Ujedinitelja), prvog vladara Kraljevine Jugoslavije, vrhovnog zapovjednika vojske koja je 1918. godine oslobođila Sombor. Spomenik je otkriven 21. srpnja 1940. (slike 1. i 2.), a sastojao se od uspravnog kubusa postolja s konjaničkom figurom na vrhu. Konjanička figura predstavljala je kralja Aleksandra kao gologlavog jahača u vojničkoj uniformi koji lijevom rukom drži uzde i zauzdava snažnog konja u pokretu, a desnom rukom uvis podiže mač. Spomenik je stajao na Trgu oslobođenja, nasuprot ulaza u takozvanu Gradsku kuću (slike 3. i 4.). Na dvama bočnim stranicama kamenog postolja bio je smješten po jedan brončani reljef; na jednome je Augustinčić prikazao ulazak kralja Aleksandra u Sombor, a na drugome je, u dinamičnoj kompoziciji isprepletenih figura konjanika, ilustrirao scenu bitke Srba i Turaka na Kosovu.

Već 1941. godine, Sombor su okupirale mađarske trupe, koje su se pod vodstvom Mikloša Hortija borile na strani Njemačke. Hortijevi vojnici demontirali su spomenik i smjestili ga u staje na rubnom dijelu grada. Po završetku Drugog svjetskog rata, nova vlast je brončanu skulpturu izrezala na komade i pretopila.

Slika 1. Otkrivanje Spomenika kralju Aleksandru u Somboru, 21. srpnja 1940. (ljubaznošću Gradske muzeje u Somboru, Fototeka GAA)

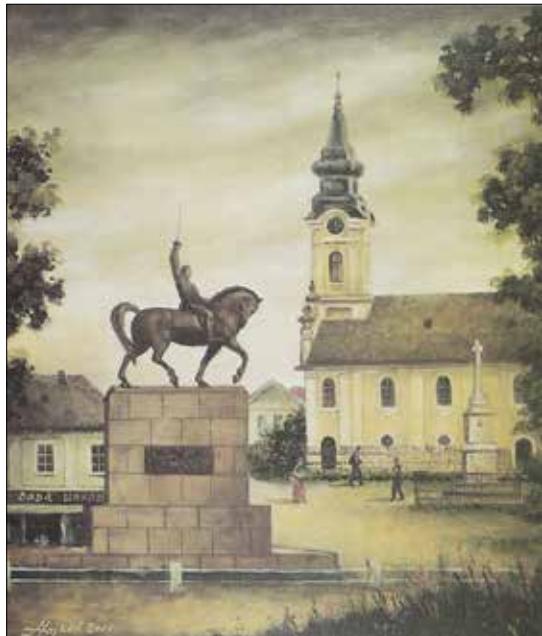
Slika 2. Somborska razglednica izdana u čast otkrivanja spomenika (ljubaznošću Gradske muzeje u Somboru, Fototeka GAA)

Galerija Antuna Augustinčića imala je u vlasništvu gipsane modele reljefa *Bitka* i figure konja koji je činio dio stalnog postava prve izložbene dvorane. Godine 2000. reljef *Bitka* i figura konja izliveni su u broncu.

Dok reljef *Bitka* obogaćuje treću dvoranu, figura **Konja u pokretu** postavljena je u park Galerije i postala jednom od prepoznatljivih klanječkih veduta (slika 5.).

Slika 3. Slika Save Stojkova preuzeta iz knjige Milana Stepanovića *Stara zdanja somborska*

Slika 4. Razglednica iz Sombora 1940. (iz zbirke Nandora Mejera, preuzeto s www.soinfo.org)

Slika 5. *Konj u pokretu*, Klanjec (Fototeka GAA)

POBUNA U VILLEFRANCHEU

1953.

Sumarno oblikovana figura pobunjenika, sprijeda svezanih ruku i glave prekrivene kapuljačom, koji bosonog stoji raširenih nogu u očekivanju smaknuća, Augustinčićeva je skica za spomenik pobuni Hrvata u francuskom mjestu Villefranche-de-Rouergue (slika 1.). Ova Augustinčićeva skica nikada nije realizirana kao spomenik, a pobuna Hrvata u Villefrancheu obilježena je Radauševim spomenikom izvedenim godinama kasnije.

U dogovoru s vodstvom NDH, nacistička Njemačka je 1943. godine osnovala hrvatsku diviziju u sastavu SS-a (*Handžar divizija ili 1. Hrvatska divizija*), koju je popunjavalala ponajprije muslimanima s područja Bosne i Hercegovine. Novačenje, međutim, nije naišlo na željeni odjek, pa se ljudstvo naposljetku prikupilo i prisilnim novačenjem. Kako bi se osposobili za borbu protiv partizanskih jedinica u Bosni i Hercegovini, unovačeni vojnici prebačeni su najprije na vježbalište u Njemačku, a potom u Francusku. Stožer divizije smješten je u Mende, dio snaga u Rodez, a dio u gradić Villefranche-de-Rouergue.

Pobuna unovačenih vojnika izbila je ponajprije zbog okrutnosti nacističkih časnika i namjere da se hrvatske postrojbe prebace na istočno bojište umjesto da ih se vrati na područje NDH, kako je prvo bilo dogovore-

Slika 1. Antun Augustinčić: *Pogibija u Villefranche – skica za spomenik* (Foto: Tošo Dabac, fototeka GAA)

Slika 2. Radaušev spomenik za Villefranche postavljen 1955. u Puli (Foto: D. Vujčić, 2012.)

Slika 3. Radaušev spomenik *Pobuna hrvatskih domobrana*, Villefranche-de-Rouergue, 2006. (Foto: Ivan Prtenjak)

no. Pobunjenici su došli u kontakt sa članovima tamošnjeg Pokreta otpora, od kojih su dobili garanciju pomoći stanovnika Villefranchea. U zoru 17.

rujna 1943. godine, smaknuli su njemačke zapovjednike i preuzezeli kontrolu nad gradom. Njemačko zapovjedništvo brzo je bilo upozorenje te

je obližnjem garnizonu stiglo pojačanje. Nakon borbi na gradskim ulicama i 150 poginulih, pobuna je ugušena. Unatoč pomoći stanovnika Villefranchea koji su sakrivali pobunjenike, gotovo svi su pohvatani i okrutno pobijeni. Vođe pobune Ferid Džanić, Luftija Dizdarević i Nikola Vukelić su ubijeni, dok su Eduard Matutinović i Božo Jelinek uspjeli pobjeći. Sudionici pobune smaknuti su i pokopani na obližnjem Polju Mučenika (*Champs des Martyrs*). Bila je to prva pobuna u njemačkoj vojsci u Drugom svjetskom ratu.

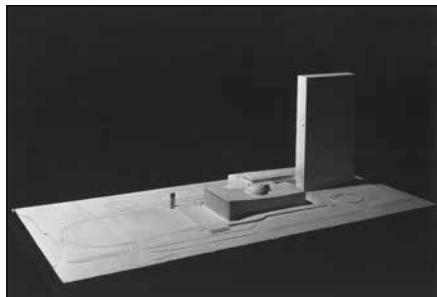
Nakon završetka rata, to zemljište nikada nije prepusteno izgradnji, a građani Villefranchea komemorirali su taj događaj i polagali cvijeće. Pristupna avenija do danas se zove Avenija Hrvata (*Avenue des Croates*).

Kako bi obilježila desetu obljetnicu tog događaja, Vlada SR Hrvatske željela je u Villefrancheu postaviti spomenik te ga je naručila od kipara Vanje Radauša. Radauš je 1953. godine spomenik dovršio, no tadašnje Savezno izvršno vijeće u Beogradu zaustavilo je postavljanje iz političkih razloga. Radaušev *Spomenik pobuni Hrvata* za Villefranche postavljen je 1955. u Titovom parku u Puli kao *Spomenik ustanku naroda Istre*, gdje se i danas nalazi (slika 2.). Tek nakon političkih promjena i sloma komunizma pojavila se ideja o ispravljanju povijesne nepravde i postavljanju spomenika u Villefrancheu. Varijanta pulskog spomenika postavljena je 17. rujna 2006. godine u spomen park u Villefranche-de-Rouergueu (slika 3.), a gradovi Pula i Villefranche-de-Rouergue iskoristili su taj događaj za bratimljenje.

SPOMENIK *MIR*

Sjedište UN, New York, 1954.

Nakon II. svjetskog rata, Generalna skupština Organizacije Ujedinjenih naroda odlučila je da sjedište OUN bude u Sjedinjenim Američkim Državama. Za izgradnju sjedišta grad New York poklonio je 1946. godine zemljište uz East River. S gradnjom kompleksa zgrada započelo se već 1949. godine, a svaka zemlja članica UN-a dobila je određeni zadatak opremanjivanja prostora. Tako su, primjerice, skandinavske zemlje uredile i dekorirale unutrašnjost Savjeta sigurnosti, Indija i druge azijske zemlje darovale su velike, rukom izrađene čilime za dvorane, izrađene su tapi-serije, poznati slikari darovali su svoje slike... Jugoslavija je s Francuskom i Švedskom bila zadužena za dekoraciju okoliša. Zadatak je povjeren Antunu Augustinčiću, koji je 1952., kada su već glavne zgrade UN-a bile dovršene, otputovao u New York da na licu mjesta odluči o zahvatu. Predložio je izvođenje konjaničke statue koja će simbolizirati mir u svijetu. U dogovoru s prvim generalnim sekretarom UN-a, Trygveom Lieom, odlučeno je da se spomenik postavi na veliki ravni plato uz sjeverni ulaz, kroz koji svakodnevno prolaze tisuće posjetitelja (sl. 1.). Prijedlog je prihvaćen te se Augustinčić vratio u Zagreb i započeo rad na spomeniku. Smatrujući ženski lik prikladnijim za simboliku mira (»Kada bi žene vodile politiku, ratova ne bi bilo«,

Slika 1. Maketa spomenika *Mir* i arhitektonsko-urbanistička situacija postava. (Foto: T. Dabac, Fototeka GAA)

Slika 2. Stolar Vlatko Bašić (konstruktor gerista), kipari Antun Augustinčić i Velibor Mačukatin u ateljeu ispred glinenog modela spomenika (Foto: T. Dabac, Fototeka GAA)

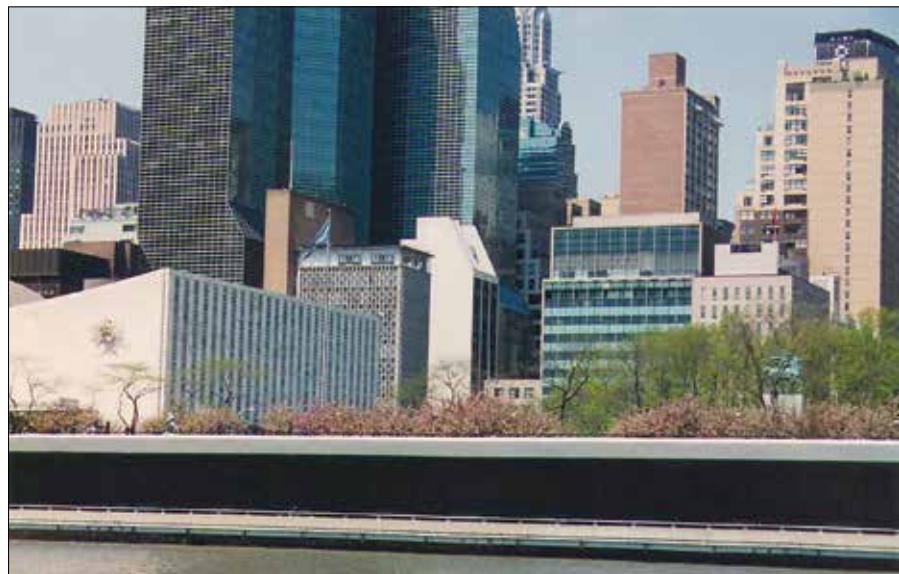

Slika 3. Spomenik *Mir* prilikom iskrcavanja u New Yorku (Foto: Čedomir Čurčić, Fototeka GAA)

Slike 4. i 5. Transport i postavljanje spomenika u New Yorku (Fototeka GAA)

Slika 6. Generalni sekretar UN Dag Hammarskjöld, predsjednik IX. zasjedanja Generalne skupštine Eelco Van Kleffens i tadašnji šef Jugoslavenske misije pri UN dr. Jože Brilej prilikom svečanog otkrivanja spomenika. (Foto: Krešimir Horvat, Fototeka GAA)

Slika 7. *Mir* u New Yorku, 1954. (Foto: Krešimir Horvat, Fototeka GAA)

Slika 8. i 9. *Mir* u New Yorku, 2001. (Foto: D. Večerina, Fototeka GAA)

rekao je), odlučio se za lik žene koja jaši na konju, s maslinovom grančicom u jednoj i globusom u drugoj ruci. Plašt koji joj vijori na leđima te konj u pokretu sugeriraju snažno usmjerenje prema naprijed, odnosno simbolično vođenje naroda svijeta prema miru.

Rad na spomeniku trajao je do 1954.: kipar Velibor Mačukatin izveo je najveći dio modelacije spomenika u glini (sl. 2), a ljevač Josip Kroflin vodio je posao lijevanja statue u broncu u za-

grebačkoj Ljevaonici umjetnina ALU. Za to vrijeme arhitekt Lovro Bilinić briňuo je o klesanju deset metara visokog postamenta od bračkog kamena, u čiju je prednju stranu umetnuo ploče od crvenog kotorskog granita s uklesanom posvetom. Takoder, s arhitektom UN-a E. Harrisonom i sa zagrebačkim građevinskim inženjerom Ernestom Weissmanom razradio je sve planove i priredio teren za spomenik.

Kada je spomenik izliven u bronci, brodom je prebačen u New York (sl. 3–5). Novoizabrani generalni sekretar Dag Hammarskjöld promijenio je odluku o smještaju spomenika: inzistirao je da bude postavljen 200 metara dalje od prvobitne lokacije, na kraju velike ledine u blizini East Rivera.

Uz predstavnike medija spomenik *Mir* su početkom prosinca 1954. godine svečano otkrili generalni sekretar UN Dag Hammarskjöld, predsjednik IX. zasjedanja Generalne skupštine Eelco Van Kleffens i tadašnji šef Jugoslavenske misije pri OUN dr. Jože Brilej (slika 6.). Taj 5,5 metara visok i 5 tona težak spomenik najmonumentalniji je dar koji je UN ikad primio. Vidljiv sa svih strana i danas dominira cijelim područjem (slike 7. do 9.). Za spomenik *Mir*, Augustinčić je te godine dobio Nagradu Grada Zagreba.

Literatura:

Snježana Pintarić: *Javni i nadgrobni spomenici Antuna Augustinčića*. Magistrski rad, Zagreb, 1992. (Arhiva GAA)

Krešimir Horvat: »Sjećanja – 30 godina spomenika MIR u New Yorku«. *Anal Galerije Antuna Augustinčića*, br. 3. Klanjec, 1983.

Irena Kraševac, Davorin Vujčić: »Figuracija i modernost / Razgovor sa kiparom Veliborom Mačukatinom«, *Kvartal / Kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*, IV – 1, Zagreb 2007.

PRELJA

Spomenik žrtvama fašizma, Addis Abeba, 1955.

Prelja je dio Spomenika žrtvama fašizma u Addis Abebi, koji su zajedno izveli Antun Augustinčić i Frano Kršinić 1955. godine. Etiopski car Haile Selassie posjetio je 1954. Jugoslaviju i predsjednika Josipa Broza Tita. Tom se prilikom pojavila ideja o postavljanju spomenika u Etiopiji koji bi komemorirao žrtve talijanske fašističke okupacije. Nakon okupacije Etiopije 1935., talijanske trupe pod zapovjedništvom maršala Graziania izvršile su 1937. masakr u kojem su pobijene tisuće stanovnika Addis Abebe.

»Kao autor spomenika predložen je Antun Augustinčić, koji je ponudu prihvatio uzevši za suradnika Frana Kršinića. Krajem prosinca 1954. Augustinčić i Kršinić otputovali su u Etiopiju da odaberu izgled i mjesto za spomenik. Na osnovi vlastitih iskustava u gradnji spomenika i prikupljenih lokalnih povijesnih, etničkih i urbanih elemenata radili su skice i proračune.« Odlučili su se za obelisk kao dominantan gradbeni element, referirajući se na granitni, 24 metra visoki antički monolit iz Axuma, jedan od simbola etiopskog identiteta (slika 1.). »... Vrativši se u Zagreb, krajem zime 1955. odredili su konačan oblik spomenika: trostrani obelisk visine 26 metara ... Na obelisku, jedan iznad drugog, dva reljefa teku na sve tri strane obeliska. Iznad njih, na bridu stoji carski simbol: figura judejskog lava.«

Slika 1. Augustinčić i Kršinić s maketom spomenika (iz arhiva Mara Grbića)

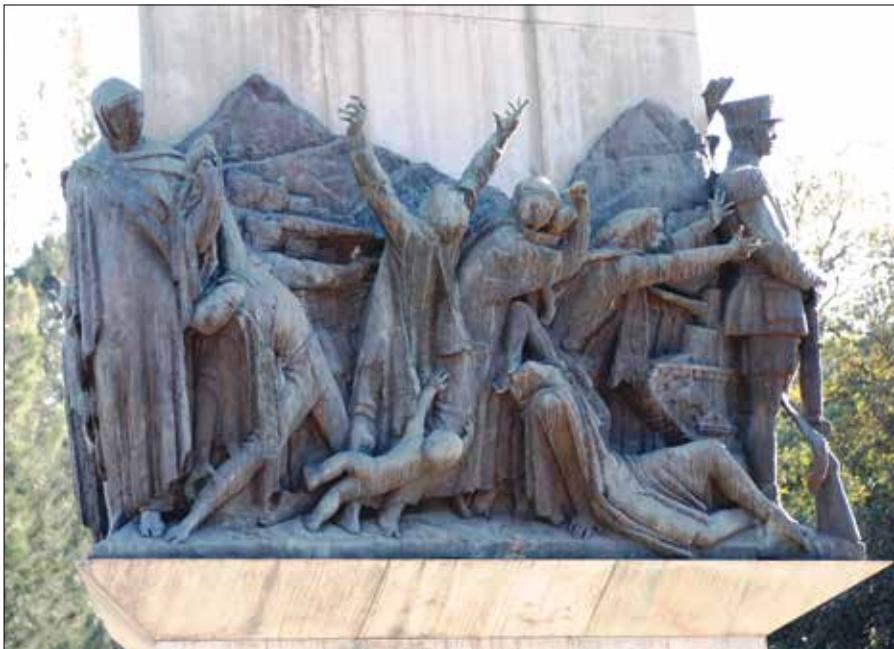
Slika 2. Glineni model reljefa (Foto: Tošo Dabac, Fototeka GAA)

Donji reljefi prikazuju život i cara u mirnodopsko vrijeme, napad talijanske vojske te mobilizaciju, a prizore povezuju tri ugaone figure; čuvar sa štitom, vojnik na straži i prelja, čiji model je kao izdvojena figura izložen u Galeriji. (slika 2.). Gornji reljefi prikazuju scene masakra koji su provele talijanske trupe nad stanovništvom Addis Abebe. Kao ugaone figure ovdje su prikazani obješeni ljudi, čovjek vezanih ruku i žena s glavom muškarca na pladnju (Judit).

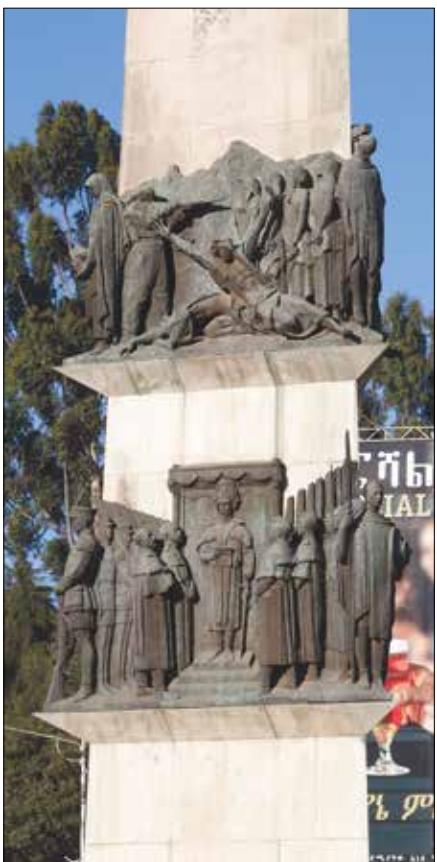
»Arhitektonski dio spomenika – kružnu terasu sa stepenicama i obelisk – od idejne skice do izvedbenog nacrta razradio je Ante Lozica u suradnji

Slika 3. Augustinčić ispred spomenika u Addis Abebi (Foto: Tošo Dabac, Fototeka GAA)

Slika 4. Reljef na reljefu spomenika u Addis Abebi (Foto: Denis Pešut, Fototeka GAA)

Slika 5. Reljefi na spomeniku u Addis Abebi (Foto: Denis Pešut, Fototeka GAA)

s Josipom Frankolom i Ivanom Glogojom. Po tim su nacrtima radnici 'Industrije jadranskog kamena i mramora' na Braču izradili 210 tona kamenih dijelova za opлату armiranobetonske jezgre

Slika 6. Spomenik žrtvama fašizma u Addis Abebi danas (Foto: Denis Pešut, Fototeka GAA)

obeliska i popločenje platoa i stepeništa. U jesen 1955. oni su u suradnji s poduzećem 'Rad' i etiopskom tvrtkom 'SABA', izgradili obelisk u središtu grada, ispred starog carskog dvora. ...

Kršinić je u Zagrebu napravio radni model u mjerilu 1:5, po kojem su u

proljeće 1955. u Augustinčićevu ateljeu na Jabukovcu Želimir Janeš, Valerije Michieli, Luka Musulin i Nikola Njirić povećali reljefe, ugaone figure i figuru lava. Augustinčić i Kršinić su dali čitavoj stvari završni izgled, oblikovavši dijelove po vlastitom shvaćanju, tako što je većini likova Kršinić doradio glavu i ruke, a Augustinčić draperiju i dekor. ... Tijekom kolovoza i rujna u ljevaonici 'Plastika' u Beogradu i 'Ljevaonici umjetnina' u Zagrebu odliveni su u bronci reljefi i lav, te su krajem listopada odvezeni u Etiopiju i uz pomoć dvojice cizeleera montirani na gotov obelisk. Čitav spomenik svečano je otkriven 2. studenoga 1955. na carev srebrni jubilej krunjenja» (slika 3.).

Kako je dan masakra, 19. veljače 1937. godine u etiopskom kalendaru 12. dan mjeseca Yekatita godine 1929., u Etiopiji je spomenik poznat pod imenom *Spomenik žrtvama 12. Yekatita*, odnosno *Sidist Kilo* po nazivu tog dijela grada. Nakon što je spomenik podignut, u njegovu se podnožju svake godine održavala komemoracija masakra. Nakon promjene režima 1974. godine u Etiopiji su porušeni gotovo svi spomenici iz doba cara Hailea Selassia, a posebice oni s motivom judejskog lava, no *Spomenik žrtvama 12. Yekatita / Sidist Kilo* još uvijek stoji netaknut na istom mjestu (slike 4., 5. i 6.). Kršinić i Augustinčić su za Etiopiju razradili ukupno pet projekata, a izveli tri spomenika: uz ovaj u Addis Abebi, izveli su *Spomenik etiopskom partizanu* u Holleti 1957. te *Spomenik rasu Makonnenu* u Hararu, 1959. godine. *Spomenik žrtvama fašizma* u Addis Abebi najopsežniji je primjer suradnje ove dvojice velikih hrvatskih kipara.

(Citati iz: Maro Grbić: »Zajednički radovi Antuna Augustinčića i Frana Kršinića«, *Anal Galerije Antuna Augustinčića*, br. 5, Klanjec 1985.)

SKICA ZA SPOMENIK RASU MAKONNENU

Spomenik Rasu Makonnenu, Harar, 1959.

Ras (na etiopskom jeziku: knez) Makonnen (slika 1.) bio je etiopski vojskovođa koji se proslavio tijekom Prvog etiopsko-talijanskog rata, kada je u bitki kod Aduwe 1. ožujka 1896. porazio talijansku vojsku pod komandom generala Baratierija. Ras Makonnen bio je otac rasa Tafarija Makonnena, cara poznatog pod imenom Haile Selassie. Upravo je car Haile Selassie, tijekom posjeta Jugoslaviji i Josipu Brozu Titu 1954. godine, došao na ideju o podizanju spomenika u Etiopiji. Spomenik rasu Makonnenu zadnji je od tri spomenika koja su u Etiopiji zajedno izveli Antun Augustinčić i Frano Kršinić po narudžbi Ministarstva javnih radova i saobraćaja Carevine Etiopije.

Maro Grbić u svom tekstu »Zajednički radovi Antuna Augustinčića i Frana Kršinića« (*Analji Galerije Antuna Augustinčića*, br. 5, Klanjec 1985.) navodi: »Nakon višemjesečnog pregovaranja o izgledu spomenika, Augustinčić i Kršinić su napravili dva modela i poslali ih na uvid u Addis Abebu (slike 2. i 3.). Ministarstvo je, razmotrivši obje skice, odredilo kako bi trebala izgledati figura Makonnena na konju. Etiopljanim je bilo prilično važno da konjanička figura bude što realističnija i prepoznatljivija po dijelovima opreme konjanika i konja, te ujedno impozantan prikaz »ne mlađog ratnika, već zrelog čovjeka mira i filozofa. U popisu primjedaba, uz

Slika 1. Ras Makonnen (<http://myspace.com>)

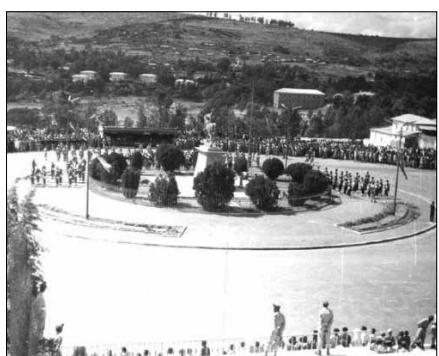
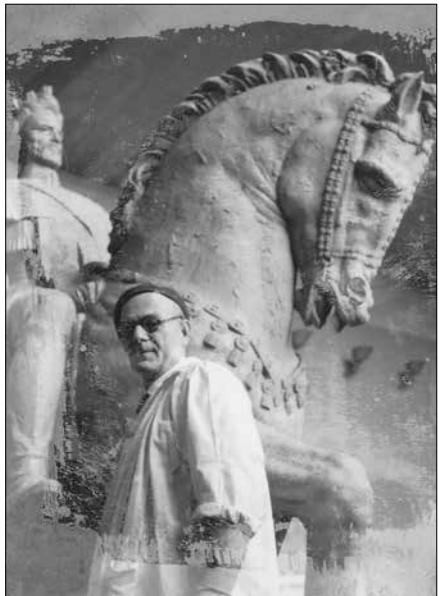
Slika 3. Augustinčićeva skica za spomenik Makonnenu (Fototeka GAA)

Slika 2. Kršinićeva skica za spomenik Makonnenu (vlasništvo Maro Grbića) (Foto: Maro Grbić)

Slika 4. Augustinčić – Kršinić: Skica za konjaničku figuru rasa Makonnena (vlasništvo Maro Grbića) (Foto: Maro Grbić)

nekoliko crteža detalja, izneseni su zahtjevi za promjenu izgleda dijelova konja i konjanika.... Po pismenim uputama i slikama, sabirući iskustva svojih prethodnih konjaničkih spomenika (detalji konja rađeni su po somborskem iz 1940.), Augustinčić i Kršinić izveli su dostojanstven lik Makonnenu u svečanoj ratnoj odori s krunom poglavice, kopljem u desnoj i štitom u lijevoj ruci, na snažnom konju koji se gordo penje uz blagu strminu (slika 4.). Izrada figure započeta je krajem rujna, te je privredna kraj tijekom studenog uz pomoć kipara Vladimira Herljevića (slike 5., 6. i 7.). Kako je konačan izgled trebao odobriti najčuveniji etiopski slikar Afewerk Tekle, čekalo se na njegov dolazak početkom 1959. godine. Konačno, nakon mnogih korektura izvedenih po pismenim i usmenim zahtjevima etiopskih predstavnika, kip je predan na lijevanje krajem siječnja. Odliven u bronci, otpremljen je iz Zagreba u pratnji arhitekta Ante Lozice i direktora ljevaonice Josipa Kroflina, te je sredinom lipnja bio u Hararu.«

Spomenik je svečano otkrio car Haile Selassie 2. listopada 1960. na Trgu rasa Makonnenu u središtu Harara, gdje se i danas nalazi (slike 8. i 9.).

Slika 5. (gore lijevo) Kršinić uz model konjaničke figure (fotografija ljubaznošću Mara Grbića)

Slika 6. (gore desno) Ras Makonnen, dio konjaničke figure (Fototeka GAA)

Slika 7. (sredina) Dovršeni glineni model spomenika rasu Makonnenu (Foto: Tošo Dabac, ljubaznošću Mara Grbića)

Slika 8. (lijevo) Otkrivanje spomenika u Hararu (arhiva GAA)

Slika 9. (desno) Spomenik rasu Makonnenu u Hararu danas (<http://fruithome.com>)

NOŠENJE RANJENIKA

Spomenik žrtvama fašizma, groblje Viktorovac, Sisak, 1965.

Iako skulptura *Nošenje ranjenika* tematizira humanost boraca tijekom antifašističke borbe, kompozicija ima svoj korijen u kršćanskom motivu skidanja s križa, koji se također temeljio na kompoziciji triju likova. Augustinčić je prvu skicu *Nošenje ranjenika* izveo 1944. godine za vrijeme svog boravka s vojnom misijom u Moskvi. Tada je utemeljena osnovna shema u kojoj lijeva i desna figura pridržavaju središnju figuru ranjenika. Tu je shemu Augustinčić varirao tijekom sljedećih tridesetak godina u desetak skica i spomenika postavljenih u Derventi, Livnu, Oroslavju i Zagrebu pred Veterinarskim i pred Medicinskim fakultetom (prva varijanta) (slika 1.), u Imotskom i Krapinskim Toplicama (druga varijanta) (slika 2.), dok je treću varijantu Augustinčić odabrao za svoj nadgrobni spomenik u parku Galerije u Klanjcu, izvodeći autoportret u liku ranjenika (slika 3.).

Uz malu, sumarno oblikovanu skicu koja svjedoči o prvotnoj Augustinčićevoj ideji, *Nošenje ranjenika* izloženo u trećoj dvorani Galerije gipsani je odljev mramorne skulpture postavljene kao *Spomenik žrtvama fašizma* na groblju Viktorovac u Sisku (slika 4.). Oblikovno, riječ je o spomenutoj prvoj varijanti tog motiva, koja je izvedena kao reljef. Isklesan u bračkom mramoru, reljef je zamisljen kao dio spomenika koji se sastoji od podzemne grobnice i

Slika 1. *Nošenje ranjenika*, Oroslavje
(Fototeka GAA)

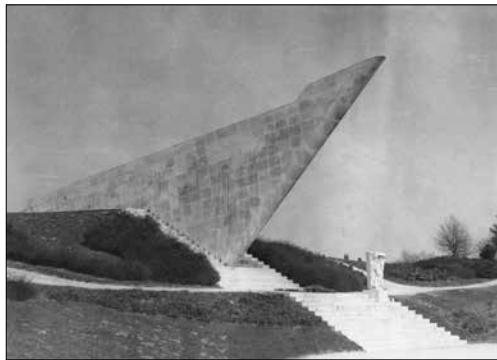
Slika 2. *Nošenje ranjenika*, Imotski (Fototeka GAA)

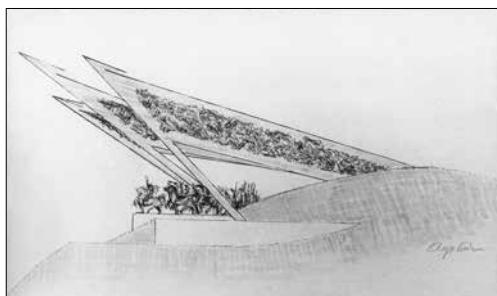
Slika 3. *Nošenje ranjenika*, nadgrobni spomenik, Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec (Fototeka GAA)

Slika 4. *Nošenje ranjenika*, Sisak, groblje Viktorovac, (Fototeka GAA)

Slika 5. *Spomenik žrtvama fašizma*,
Sisak, groblje Viktorovac, 1965.
(Fototeka GAA)

Slika 6. Skica za spomenik žrtvama
fašizma u Sisku (Fototeka GAA)

Slike 7. i 8. *Spomenik žrtvama
fašizma*, Sisak, groblje Viktorovac,
2004. (Fototeka GAA)

nadzemnog dijela u obliku monumentalne zastave što izvire iz zemlje. (slika 5.). Početni Augustinčićev crtež kojim razrađuje spomenik nije uključivao motiv nošenja ranjenika; zamislio ga je kao kompleks s tri zastave, vrhova snažno usmjerenih naprijed i isturenih nad padinom, te kolonom konjaničkih figura ispod njih (slika 6.). S. Pintarić smatra kako je Augustinčićeva zamisao bila da sisačkim spomenikom poveže borbu protiv Turaka i fašizma, da uspostavi kontinuitet herojstva iz prošlosti i sadašnjosti. No, zbog ograničenih sredstava izvela se jednostavnija varijanta spomeničkog kompleksa. Zastava je izrađena od betona i obložena pločama od bračkog mramora. Do nje se dolazi stepenicama na čijoj polovici je, malo postrance, postavljen mramorni kubus u kojem je uklesan visoki reljef *Nošenja ranjenika*.

Spomenik, otkriven 22. lipnja 1965. godine, nije imao sretnu sudbinu: uskoro su zagađenost zraka u industrijskom Sisku i oštra klima doveli do oštećenja kamena. Tijekom 1980-ih godina spomenik je doveden u stanje u kojemu je i samo približavanje postalo opasno, a danas je pristup spomeniku zabranjen zbog mogućnosti pada dijelova kamene oplate. Iznad *Nošenja ranjenika* postavljen je križ koji komemorira pale u Domovinskom ratu (slike 7. i 8.).

